

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

№120
(19005)

2017 чылдың
октябрь 12
четверг

Хүннүн үнери — 06:54
Ажары — 17:37
Хүн дурту — 10:43

Садар өртээ хостуг 12+

Губернатор төлевилели

ДУЗАЛАМЧЫ ХӨМҮР-ДАШ

Чодураа Сат уруглары-биле.

Чоокта чаа массалыг формация чепсектериниң анализтери биле ТР-ниң бүлө болгаш уруглар сектериниң талазы-биле агентилелиниң ажилчызы Айдыс Шойдун өн-Хемчик, Сүт-Хөл ко-уннарда «Социал хөмүр» губернатор төлевилелиниң үселдези-биле таныжып сааннар.

Октябрь ай төнүп турда, үннүн суурларында хөй төлдүг өг-бүлелерге кы-даары-биле дузаламчы-дашты сөөртүп эгелээрин тирлээн. «Социал хөмүр» илелге бо чылын кожуун-иитизи-биле хөй ажы-төлдүг 77 өг-бүлө киржир.

Ок хуннер эгелээни-биле амчы хөмүр-дашты бир-ле ында Хайыракан сумузу-бүлелерге дүжүрүп бер-о чылгы «Социал хөмүр» илелге суурдан чеди өг-и киржири-биле шилип Оларның шуптузу беш бештен хөй ажы-төлдүг елер.

Сек биле Чаян Саттар

беш ажы-төлдүг аныяк өг-бүлө. Оларның улуг огул дөрткү клас-та өөренип турар, а хеймер уруу беш харлыг. Саттарның өг-бүлөзи энир чылын база ду-заламчы хөмүр-дашты алганнар, а бо чылын ийи дугаар ап тура-ры бо. «Бажычывыс улуг звес болгаш, кышты өттүр үш хире тонна хөмүрнү одаар-дыр бис. А Чазактың дузаламчы кылдыр берип турар ийи тонна ажыг хөмүр-дашты-биле кыштың улуг кезиин ажып алыр бис. Хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерге ачы-дузаны чедирип турары дээш, Тываның Чазактанга улуу-биле өөрүп чет-тиргенивисти илередир-дир бис» — деп, Сесек Сергеевна өөрүп четтиргенин илереткен.

Сентябрь айның ортан үезин-ден төнчүзүңгө чедир Сүт-Хөл кожуунда хөй ажы-төлдүг 65 өг-бүлө дузаламчы хөмүр-дашты алганнар. Оларның иштинде Ак-Даш сумуздан 11 өг-бүлөгө хөмүр-дашты дүжүрүп берген.

Ак-Даш суурнуң чурттакчы-лары Чодураа биле ооң өөнүң ээзи Алдынбек Саттар чеди ажы-төлдү кижизидип өстүрүп турар. Оларның улуг огул ТКУ-нун

сугруулу, а хеймер уруу бир хар чаа-ла ажып чоруур. Чодураа Алексеевна Ак-Даш школазының эге класстар башкызы болуп ажилдап турар. Өөнүң ээзи Ал-дынбек ук школаның одакчызы. Өг-бүлениң улуг огулдан бичи-зи, тоску классчы Экер ада-ие-зинге демек болуп, ыяш-дажын, хөмүрүн белеткээш, от-көзүн салып, шору дузасын көргүзүп эгелей берген. Ынчангаш олар Экерге ынанар, оозунга аажок чоргаарланарлар.

Чодураа Сат күрүнениң халас дузаламчы кылдыр берип турар хөмүр-дажынга хамаарыштыр: «Биске, чыл санында-ла, кышты өттүр одаарынга чеди-сес тонна хөмүр хереглеттинер. Хөй ажы-төлдүг бис ышкаш өг-бүлелерге дузаламчы кылдыр хөмүр-дашты сөөртүп берип турары дыка өөрүнчүг-дүр. Эрткен чылын база ийи тонна ажыг хөмүрнү алган бис. Бо чылын дузаламчы хөмүр-дашты дыка сооваанда, эртежик эккелгени эки болду. Мооң-биле башкы сооктарны, ийи-үш айны эртип алыр боор бис. Тываның Чазактанга болгаш хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерге ачы-дузалыг төлевилелди бот-тандырып турар улуска бүгү чоннуң мурнундан улуу-биле өөрүп четтиргенивис илеретти-вис» — деп чугаалады.

Ажыңадыр хаарып келир чыккылама сооктуг кышка удур ийи тонна ийи чүс кил деңзилиг хөмүр-дашты халас сөөртүп берип турары дээр-ле хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерге аажок улуг деткимче-дир. 2017 чылда республиканың чурттакчылыг суурларындан бештен хөй ажы-төлдүг 718 өг-бүлө «Социал хөмүр» төлевилелин таварыш-тыр ийи тоннадан ажыг хөмүр-дашты алыр. А Тожу биле Тере-Хөл кожууннарда өг-бүлелерни одаар ыяш-биле хандылар. ТР-ниң Өг-бүлө болгаш уруг-лар херектериниң талазы-биле агентилели ук төлевилелдиң күүселдезин хыналдага алган.

Эрес КОЛ.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

Хүннүн медээлери

ТӨЛЕВИЛЕЛДЕРГЕ ДЕТКИМЧЕ

РФ-тиң Культура яамы-зының Культурлуг салгал департаментизи чогаа-дыкчы төлевилелдерни боттандыра-ры-биле күрүнөден акша дузалам-чызын алыр кылдыр ком-мерциядан дашкаар орга-низациялардан чагыглар-ны октябрь 5-тен эгелеп хүлээп ап турар.

Күрүне деткимчезин ыры-хөгжүм, театр, чурулга уран чүүлү болгаш улусчу чогаадыл-гага хамаарыштыр чогаадыкчы төлевилелдерни амыдыралга боттандыра-ры-биле алыр.

АЖЫК ЭЖИКТЕР ХҮНҮ

Россия Банкызының бүгү салбырларына ок-тябрь 14-те ажык эжиктер хүнүн эрттирер.

Республиканың чурттак-чылары ол хүн Тываның на-ционал банкызынга келгеш, сонуургаан айтыргаларына харыыларны ап болур. Ол ышкаш мурнунда эртери хоруг-луг турган өрээлдерге кирип, Россияның болгаш Тываның банкыларының төөгүзүн көргүскен делгелге-биле таны-жып, эрги шагның чоостарын, акшаларын сонуургап, саң-хөө айтыргаларына хамаарыш-кан викториналарга кирип, шаңналга тураскаал суй бе-лектерни ап болур.

• Спортчу тиилелге

11 МЕДАЛЬДЫ ЭККЕЛГЕН

Чоокта чаа Красноярски-ге край чергелиг Россияның спорт мастери Заур Ба-таевтиң шаңналы дээш хостуг хүреш маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа Красно-ярск крайның, Хакасияның, Бурятияның, Тываның спортчулары күжүн шенеш-кен. Түннелинде Тываның командазы хары угда 11 медальды чаалап эккелген.

Деңзи аайы-биле Сылдыс Аралдии (50 кг), Чаян Монгуш (55 кг), Сайын Казырык (66 кг) алдын, Ай-Белек Монгуш (50 кг), Чаян Седен (84 кг) мөңгүн, Каң-Демир Чооду, Сайын Хомушку (50 кг), Ай-Херел Оюн (55 кг), Ирбиш Барынай (60 кг), Оттук Биче-оол (60 кг) хүлер медаль-дарга төлөптүг болганнар.

Бистиң корр.

«ШЫН» — ТӨӨГҮЛҮГ СОЛУН

«Шын» солуннуң 2018 чылдың чагыдылгазы Тываның почта салбырларында бо хуннерде чоруп турар. Ынчан «Шынны» үезинде чагыдып алырынче республиканың ч-чоок булуңнарында чурттап турар хүндүлүг чонувусту, кичилеривисти, номчукчуларывысты кыйгырдывыс!

ПОЧТА ТАВАРЫШТЫР

Индекс	1 айда	3 айда	6 айда
30 — хуу кижилерге	166,94	500,82	1001,64
30 — организацияларга	176,94	530,82	1061,64

Чагыдылга-2018

РЕДАКЦИЯДАН БОТТАРЫ КЭЭП
АЛЫР КЫЛДЫР ЧАГЫДАР БОЛЗА

Индекс	1 айда	3 айда	6 айда
11530 — хуу кижилерге	96,00	288,00	576,00
31730 — организацияларга	120,00	360,00	720,00

Хүндүлүг чонувус! «Шын»
солунну үезинде чагыдып
номчуңар!

ТР-ниң Күрүне чөвүлелинде

КЫЛЫР АЖЫЛДАР ХӨЙ

Тыва Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң хуралы октябрь 10-да Кызыл кожууннуң администрациясының хуралдаар залында болган. Аңаа Күрүне Чөвүлелиниң кезжигүннеринден аңгыда, яамыларның сайыттары, кожууннарның болгаш сумуларның чагырга даргалары, чөвүлелге чугаалашкан чугула айтырыгларга хамаарылгалыг албан-хүлээлгелиг кижилер киришкен.

ТР-ниң ниити өөредилге черлеринге кижилер санын барымдаалап, саң-хөө акшаландырышкынын кириериниң дугайында, ТР-ниң бюджет организацияларында болгаш чонга хөмүр-даш өрттөн өйлээриниң талазы-биле немелде хемчеглерниң дугайында, 2017-2018 чылдарның кыштагылашкынынга мал чеминиң Курлавырының республика фондузун тургузары болгаш оон мал чемин үндүрүп бээриниң негелделериниң дугайында ТР-ниң КЧ хуралында чугаалашкан. Хуралдың эгезинде Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол сөс алгаш, чугаалажыр айтырыгларның чидин болгаш чугулазын демдегледип, аңаа боттарының тодаргай саналоналдарын бээрин хуралдың киржикчилеринге сагындырган.

Республиканың школаларында кижилер санын барымдаалап, саң-хөө акшаландырышкынын кириериниң дугайында айтырыгга илеткелди ТР-ниң Чазааның Даргазының бирги оралакчысы Органа Натсак кылган. Көдээниң чамдык школаларында өөреникчилер кожуун төвүнде, Кызылда школаларже өөренип кирип, эң ылаңгыя улуг эвес суурларда школаларда өөреникчилерниң саны кызырылганын илеткелчи дыңнаткан. Чижээлээрге, Чаа-Хөл кожуунуң Шаңчы эге школаларында өөреникчилерниң саны – 14, а башкыларның, техниктиг ажилдакчыларның саны – 17. Өөреникчилерниң санын барымдаалап, акшаландырышкынын апарза, бо школаларда башкыларның саны кызырлыр апар.

Тываның Баштыңы бо айтырыгга хамаарыштыр дараа-зында чүүлду кичээндирген. Өөреникчилерниң санын барымдаалап акшаландырышкынын апарга, 3 муң чыгыш башкылар кызырлыр деп дамчыыр чугаа чоруп турар, ол дээрже хөлүн эрттир хөөрөткен чугаа-дыр, ыңдыг чүүлду болдурбас бис, чүге дээрже школа чокта, суур чок деп, Шолбан Кара-оол айыткан.

Көдээ суурларда өөредилгениң аңгы-аңгы хевирлериниң школаларын, эң ылаңгыя эге школалар биле бичии уруглар садтарын каттыштырып, удуртукчу, бухгалтер дээн ышкаш өөредилге-кижизидилге ажилында дорт хамаарылга чок албан-дужаалдарны кызырып, эртем-билини, ажилга хамаарылгазы амгы үениң негелделеринге дүжүп турар башкы-

ларны арттырарын сөс алган эштер саналдаан.

Хөмүр-даш өрттөн хемаарыштыр Тываның хөмүр-дажын казып ап, садып чорудуп турар компаниялар оон өрттөн улуун хөмүр-даштын эки шынары-биле тайылбырлап турар. Республикага билдингир удуртукчуларның бирээзи чораан күш-ажылдың хоочуну Долгар Сагаан-оол «Тываның хөмүр-дажының эки шынарын ол компаниялар бүдүрбээн, ону төрөөн черивистиң агаар-бойдузу чаяап каан. Ынчангаш хөмүр-даштын шынары дээш хууну немелде ужурулуг. Оларны чедип алыры-биле дээш-тиг хөдөлүр херек» деп саналдаан. Республикада ажилдап турар компаниялар хөмүр-даш өрттөн канчаар санап турарын бо талазы-биле билдиргилерниң дузазы-биле хандыр сайгарып көөрүн ТР-ниң Хөй-ниити палатасының даргазы Хонук-оол Монгуш саналдааш, хөмүр-дашкы каныг-даа хамаарылга чок, компанияларның боттарының кыдыындан чарыгдалдары кирип турар чадавас деп сагындырган.

Казымал байлактарның өрттөн күрүне өйлевейн турар, ынчангаш монополистичи компаниялар-биле хөмүр-даш өрттөн чиигедир талазы-биле чугаалажыршыктынар улугла чедиишкн чок дээрзин Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол айыткаш, бо айтырыг талазы-биле республиканың Чазаа чогуур деңгелдиң судтарына ук компаниялар-биле судтажып турганын хуралдың киржикчилеринге дыңнаткан. Казымал байлактарның өрттөн өйлээр талазы-биле Россияның хоойлужудулгазында тодаргай чүүлдер чок болганы-биле судтарның шийтирилери республиканың негелделеринге дүүшпейн барганынга дүжүп бербейн, бо ажилды моон-даа соңгаар бүгү-ле хоойлу-дүрүм аргалары-биле уламчылаар бис деп Тываның удуртукчузу чугаалаан. Чеди-Хөл кожуунуң девискээринде хөмүр-даш шыгжамырын республика бодунга садып ап, аңаа хөмүр-даш тывыжын тургузуп, чонну чиик өртектиг хөмүр-даш-биле хандыраарының аргазы барын Шолбан Кара-оол дыңнаткан.

Чонну хөмүр-даш-биле хандыраарын экижидер дээш, хөмүр-даш складтарын Эрзин, Улуг-Хем, Бии-Хем, Сүт-Хөл, Тес-Хем, Чаа-Хөл кожууннарның болгаш Ак-Довурак хоорайның администрацияларында бар техниказы, дериг-херекселдери-биле халаска дамчыдып бээр деп саналды ТР-ниң Күрүне Чөвүлели деткээн. Көдээ ажил-агый техниказын садып алырынга республиканың бюджетинден деткимче алган ажил-агыйларның белеткеп алганы мал чеминиң курлавырындан кыштаглаашкыга мал чеминиң республика фондузун тургузар деп шийтирнн Күрүне Чөвүлели хүлээп алган.

Шаңгыр-оол МОҢГУШ,
«Шынның» корр.

БО ЧЫЛГЫ СЕЗОННУҢ ТҮҢНЕЛИ

Чайгы кадыкшылга сезонунда бичии уругларны болгаш элээдилерни кадыкшыдарының планы күүсеттинген дээрзин республиканың Кадык камгалал яамызы дыңнаткан.

Школачыларның чайгы дыштанылга сезонун түңнөп чугаалаарга мындаг: бо чылын республикага 192 кадыкшылга лагерлери ажилдап чайлаан, оларга 17343 уруглар, оолдар дыштанган. Республикадан дашкаар кадыкшылга лагерлеринге 1025 кижилер дыштанып чораан, олардан 413 школачы далай эриинге дыштанган. Бүгү-россияның Орленок, Океан, Артек болгаш Смена лагерлеринче школачылар чорудары бо чылдың төңчүзүнге чедир уламчылаар.

Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының дыңнадып турары-биле алырга, 15791 школачы азы дыштанганнарның 90 хуузу кадыкшылын чогулчалыг кылдыр сегидип алган, а 1303 кижиниң азы 7,5 хуузуңуң кадыкшынын байдалы аам-даа кошкак болган. Кадыкшынын быжыглап дыштанганнарның аразындан каныг-даа түңнел чок, кадыкшынын байдалы ол-ла хевээр өскерилбээн уругларның саны 179 кижилер азы 1 хуу.

Эрткен сезонда дыштанган уругларның эштип турган черлериниң санитар-эпидемиологтук байдалыга хамаарыштыр хомудалдар кирбээн, сугга озал-ондактыг байдалдар

бүртүктетинмээн.

Чайгы дыштанылга үезинде кол кичээни уругларның аш-чем хандырылганынче угландырган. Кадыкшылга сезонунуң эгезинде дыштанылга лагерлеринге аш-чемни бир кижиге хамаарыштыр үлээриниң чижек хемчээлин 7-10 хонуктуң менюзунга санап таарыштырган. Стационар лагерлерге хүнде беш катап, а чүгле хүндүс келир лагерлерге ийи-үш катап чеменирин көрүп каан. Хүндүс турар лагерлерге бир кижиге аш-чемниң ортумак өрттээ 195 рубльге, а хоорайдан дашкаар кадыкшылга лагерлеринге — 545 рубльге көрүп каан.

Контроль-хайгаарал хемчеглерин чорутканының түңнелинде аш-чемни белеткеп кылырының технологиязын хажыткан, дүрген үрелир продуктуларны чедирериниң негелделерин, чиг болгаш белен продуктуларны шыгжаарының чурумун, оларга хамаарыштыр документилерни шын долдурарын хажыткан тава-рылгаларны илереткен. Аш-чемниң бадылап каан менюзу-биле белеткээн аш-чемниң шынары болгаш чижек хемчээли дүүшпейн турган фактылар база бар.

Кадыкшылга албан черлеринге аш-чемни белеткээринге хажыдышкынынарны болдурган дээш удуртукчуларга болгаш медицина ажилдакчыларынга хамаарыштыр административ-тиг чурум хажыдышкынынарын кылганы дээш 307 протоколду

тургузуп, ниити түңү 789,5 рубльге торгаалды онааган.

Кадыкшылга сезонунуң гузунда ниитизи-биле пидан дашкаар 485 хыналда чоруткан. Санитарлыг негелдерни хажыткан 368 чүрээшкннерин илереткен. Дээрже аш-чем хандырызынга, продуктуларны шыкадагалаарынга, суг болгаш материал-техниктиг хандырыл илереттинген четпестер, Хыналдаларның түңнелди биле хажыдышкынынарны ладырынга хамаарыштыр негелдени чогуур черле чорудуп, четпестерни үе-шаа чайлаткан, 8 ажилдакчыны алындан хостаан.

Уругларны чемгерери-биле белеткээн чемгерге хамаарыштыр 232 хыналданы чорутуу Аш-чемде ингредиентилер составын болгаш хонукта калориязын хыналда гигиена нормаларында дүүш факт-барымдааны 49-ту иредип тыпкан. Ол көргүзүп талазы-биле хажыдышкыны Улуг-Хем, Чаа-Хөл болгаш бичии кожууннарның лагерлерин чок болган.

Эрткен сезонунуң түңнелдерин өөренип көргөш, Росстат-хайгааралдың Тывадагы гелели 2018 чылда уруглар кадыкшылга сезонун эрттирине хамаарыштыр сүмелер ажилдап кылган.

ТР-ниң Кадык камгалал яамызының парлалыг албан-хүлээлгели

Көдээ амыдырал

ЧАРАШ БОЙДУСТУГ СУУР

Улуг-Хем кожуунуң Торгалыг сумузу арыг агаарлыг, чараш бойдус-чурумалдыг онзагай черде турар. Ында 300 ажыг өреге бар. Сумунуң чагырыкчызы Ш.О. Натпит-оол, социал байдалдар талазы-биле оралакчызы А.Э. Домбаа болгаш аныяк специалистер чон-биле сырый харылзаалыг ажилдап турарлар.

2017 чылдың эгезинден эгелеп Аныяктарның бот-идепкейиниң чылынга тураскааткан сайгарлыкчылар-биле ужуражылгаларны эрттирип, аныяктарга чаа төлөвилелдер дугайында тайылбырны кылган. Сумуда малга ынак аныяктар хөй. Чылдан чылче чон ногаа, картофель аймаан тарып, күскү дүжүдүн ажаап, кат-чимисти, тоорукту чыып ап, амыдыралын үспейн чоруур.

Суму чагыргазының баштаар чери школаның социал байдал харыылаар башкылары-биле материалдыг болгаш моральдыг дуза херек өбүлелерниң бажыңнарынче барып, байдалын өөренип көрүп, арга-сүмө, дузаламчы ажилдарын үзүк-соксаал чокка чорудуп турар. Суму чагыргазының коллегиязының шийтири-биле суурнуң албан черлериниң ажилдакчылары кезээки рейдилерни кылып, чурумну тудуп келген. Чедер-четпес ажилдарны демдегледип, оларны чайладырынче угланган хемчеглерни ап чоруткан. Чон хуралында суурда арагалаашкыга удур демиселди чарлап, суму девискээринге садыгларга арага сатпас деп шийтирнн үндүргөн. Суурнуң активчилери кадык амыдырал дээш спортчу хемчеглерге киржип, шупту чонну кыйгырып, эвилелдеп, а иделкейлиг аныяктарны деткип турар.

Суур чанында туберкулез аарыын эмнээр бичии уругларга профилакторий ажилдап турар. Оон девискээри арыг-силиг. Сумунуң библиотеканың ажилдакчылары профилакторийде эмнедип турар уругларның хостуг үезинде тоолдарны номчуп берип, оюннарны ойнадып, оларның эки өзүп сайзыраарынче кичээнгеи салып турар. Көдээ суурнуң библиотеканы бодун хөй-ниити аразында шын алдынары, төрөөн чериниң бойдус

байлаанга камныг болуру, ие-чашты камгалаар наркомания болгаш терроризмге удур демисе чорудары дээн ышкаш ниитилелдин чидиг айтырыгларын көдүргөн хемчеглерни эрттирип турар. Ол хемчеглерге суурнуң улуг-биче назар чурттакчылары, аныяк өг-бүлелер иделкейлиг киришкен. Сумунуң эң-не номчуттунар өг-бүлелери тодараткан. Аңаа М.Ш. Ховалыг, Х.К. Мижиг, З. Санчы, А.Х. Дамдын, Ч.С. Кыргыс, Ч.У. Баир, Ч.А. Сандакова болгаш аныяк өг-бүлелер хамаарыштыр Олар ажы-төлү-биле кээп, солун, сеткүүлдерин чараш чуруктарлыг номнарны номчуп турарлар. Үе-шагның аайы-биле кижилер бүрүзү интернет челинден эки-даа, багай-даа медээлерни номчуп билип ап турар. Ынчалза-даа номну чүү-даа солун шыдапас деп чүүлду номчукчуларның угаап билип турары өөрүнчүг.

Раиса ИРГИ

Торгалыг суурда көдээ библиотеканың эргелекчи

ЧЫРЫК, ЧЫЛЫГ САДЫГ

2015 чылдың төңчүзүнде Бии-Хем кожуунуң Сесерлиг сумузуңуң чаңгыс садыгының одалга системазы доңгаш, батареялары чарылган түңнелинде соңга-хаалганы чара тепкен.

Кызыл кожуунуң хереглекчилер ниитилелиниң даргазы О.Д. Бадан-оол садыг септээр акша чок деп хары берген. Ынчангаш аныяк сайгарлыкчы Айдың Удумбарага октаттыг садыгны септээр улаштыр садып алырын сүмелзэн.

Аныяк сайгарлыкчы 1 чыл иштинде садыгны иштики-даштыкы септелгезин кылгаш, катап ажитканы суурнуң чурттакчыларынга өөрүнчү болуушкун болган.

Сесерлиг суурнуң чурттакчыларында тава-рымчалыг байдалды тургузуп, садыгны чырык чылыг, чараш кылдыр дерип, чонну эргежок чугула хереглел барааннары-биле хандырып турар дээш Айдың Удумбарага четтиргенивисти «Шын» солунну таваарыштыр илередип тур бис.

Вера МОНГУШ

Сесерлиг чонунуң мурнунда

Россияның журналистеринин шуулганы

ТЫВАНЫ ЭКИ КӨРГҮСТҮВҮС

2017 чылдың сентябрь 23-29 күннөрү журналистеринин XXI Бүгү Россия-2017» фестивалы Дагостанга болуп эрткен. Аңаа Россияның девискээр бүрүзүндө илгаш даштыкыдан журналистер ирилкенер. Ниитизи-биле бир үч ажыг журналистер келген. Теткелчилер – билдингир поэттер, эртемденнер, культура илгашчылары, ЮНЕСКО, Европарламент, бүгү-делегейинин журналистер федерациязының башлыгы.

Фестивальга чугула темаларга дискуссия, массалыг информация чепчиринин чаа төлөвилелин презентация, билдингир публицистеринин массалык сессиялары, «Төгөрик столдар», делгелдер, культураның болгаш эртемниң илгир кижилеринин илеткелдери. Фестивальдың программасының ичинде «Эң тергил социал төлөвилел», «Дизайн», «Тергил фоторепортаж оон-даа өске ажылдар бар. Ичин мөөрейинин ажылынга бир эксперттер сайгарылга болган. Аңаа аныяк журналистеринин ажыл-аңгы көргөн. Мурнуку чылдарга кара, кижикчилер саны калбарган иделгезин.

Россияның Журналистер эвилелинин Всеволод Богданов бо курортта илгир улус чоннар элтиг-найыралдап турарын, Россияның аңгы-аңгыларын база делегейинин киминде кээп турарын демдеглээн. Айының мэри шуулганын кижикчилер хей националдыг Сочининиң чыгары канчаар чурттап турарын тирген. «Сочи хоорай – бичии Сочини, бисте боттарывыстың хей-аттыжышкыннарывыс бар, хооштыңында националдар Совети эл-боттарывыска чоргаарланып, салгавысты билип, Төрзүн чурту-бүгү делегейге көргүзүп, кажанывыс сыкпайн турар бис» – деп, И. Пахомов чугаалаан.

Россияның Журналистер эвилелинин эдзэн журналистери дипломнар-аңнаткан. «Мен Россияда чурттап мен» деп төлөвилел чарлаттыңан. Азы – чонун бөдүүн амыдыралын, өг-бүлөзү дээш, өскелер дээш чолаашкынны көргүзери. Ындыг чугула, оларның экинде бүгү туттунуп турарын төлөвилелдин демдеглээн.

Бо кайгамчык шуулганга Тываның журналистери база киришкен. Телерадионун журналистери: Дарий Хомушук, Саяна Салчак, хоочун журналист, шүлүкчү Лидия Иргит, фотокорреспондент Василий Балчий-оол, Туран хоорайның музей эргелекчизи Татьяна Верещагина, Тываның алдарлыг артисти Сергей Сокольников өг-бүлөзү-биле (Ольга Соколькова). Тывадан бөлүктү «Центр Азии» солунунун редактору Надежда Антупьева удуртуп чораан.

«Бүгү Россия»... Чаңгыс бо ийи сөс безин хөйну чугаалап турар. Муң ажыг журналистеринин аразында Латин Америка, Турция, крайлар, областтар, республикалардан улус бар. Оларның аразында Тыва Республиканың адын көдүрүп, ооң ажил-херээнге кызымаккай, чогадыкчы ажил-иживисти көргүзүп, киришкенивисти чаңгыс сөс-биле, долузу-биле илередири берге. Сагыш-сеткилимден чугаалаксааным, хуумда чоргаарланган чүүлүм: «Тыва Республиканың чаңылдары болгаш езулалдары» деп фотоделгелге фестивалдың кижикчилеринин чүрзүн чаалап алганы. Ол тоожулал-дыр. Чогаалдылы-биле роман. Бо кайгамчык делгелге бүдүн Тываның культуразын, езу-чаңылдарын долузу-биле тоожуп кааны – Алдар!

Ол Тываның сурагылыг фотокорреспондентизи Василий Балчий-оолдун хуулгаазын делгелгези сылдысталып турда, чеже чурттарның журналистери ооң баарына катап-катап келбээн дээр-дил! «Четтирдим, Вася! Четтирдим!» дээн сөстөрү эриннерим сөгөп турган, а мен херек кырында ооң баарына ол сөстөрү чугаалап шыдааан мен. Чүге дээрге ыңдындан ыдык сеткилди ынчаар дораан илередири болдунмас.

Фестивальдың ажылы адакталып, чурттардан келген журналистер, эртемденнер, культураның ажилдакчылары, кымнар чок дээр, чанар дээнде, дергизин иштеп, эзеңгизин дыңзыдып турар үеде, фотокорреспондентинин делгелгеде салдыгган чуруктары хенертен читкен... Дүвүрээзин, хөлзээзин, кайгаашкын! Чуруктар чок! Хөлзээзин үне бээрге, ону бир-ле улуг сонургалы кытыккан кижик шүптүзүн бодунга ап шыдавааны-биле, үр-чар кулаанга чеде бээрге, бүдүү эккеп салып каан. Ынчалза-даа эң онза бир чурукту бодунга арттырып алган. Ол кижик та кым?...

Василий Балчий-оолдун «чүрзүн» ол бодунга шымчым хирени ынчаар апкан деп билгеш, мен бүдүү хүлүмзүрүг-биле

ооң арнынче көрүп каан мен. Ол дээр-ге фестивальдың онза, чырыктылыг минутазы-дыр... Хенертен хомудал меңээ тыптып келген. Янзы-бүрү черлерден келген журналистер шаңнал чок артпаан хире болду. Тыва Республика... Мен чүгүле ону чүрзүмден четтикпейн манап органым ол. Сөөлүндө билип каан мен, чүге дээрге улуг-улуг шаңналдарны, ооң езулуг тиелекчилеринин аттарын шаңдала Россияның Журналистер эвилелинче чорудупкан болган, олар билдингир. А мен Василий Балчий-оолду сценаже адаптарын манап олурган мен. Ооң ады үнмээн, аңаа хомудал олурганым ол-дур ийин.

Маңаа бистиң Тыва Республиканың Журналистер эвилелин чептес ажылы ол болган. Оода чаңгыс кижини, артында Василий Балчий-оолду шаңналче кирип каар турган чүве-дир ийин. Артында бир дугаар мындыг улуг шуулганга кирип, улусту магададып, өөртүп, харын-даа делгелгеден ол кижинин ажылын оорлап турарын бодаарга, ол чайынналчак чедишкин-дир! Чаңгыс-ла мээң сагыжымга четпээн чүве ол, а ниити фестивалга кандыг солун ажил-херектер, ужуражылгалар, «Төгөрик стол» артынга чугаалар, дискуссия болбаан дээр, хүнде-ле 25 ыңдыг ажил болуп турган, а бүдүн неделя дургузунда чеже-дир?

Журналистер шуулганы дээрге, анаа-ла барып дыштаныры, концерт көөрү, оюн-тоглаа эвес, а чогадыкчы профессионал журналистеринин езулуг адаанның «хүрежи», тулчуушкуну, чаалап алышыкчы-дыр. Дайынче боолуг дидим базары дег, коргуш чок чүректиглер-дир. Сеткилимден өөрүп дыңнаан чүүлүм бар. Түңнел сөс ап турган улус аразындан ЮНЕСКО-дан улуг дара: «Шынын чугаалаар мен, актыг шынын... Россияда профессионал журналистеринин (чурукчу, композитор азы кым-даа) ажылы ыңдыг-ла көдүрлүүшкүндө эвес, а ол чогадыкчы мергежилдерге анаа сундулуг кижилер кайда-даа хөй. А журналистер чурттуң иштинде эки болуушкуннарны чедир бижи, көдүрүп шыдавай турар». Ынчангаш профессионал мергежилдиглерни, журналистери үнелеп, деткирин ол кыйгырган.

Бо сөс бистиң девискээрлерге дорт хамааржыр деп билдим. Езулуг профессионал фотокорреспондент Василий Балчий-оолдун делгелгези – фестивальдың онза ажилдарының бирээзи ол-дур! Тывадан барган журналистер боттарывысты езулуг профессионалдар кылдыр көргүзүп, социал четкилерде база онза чырыдып, шынап-ла, Тывавысты алдаржыткан бис! Чылдың болуп турар төлээде, дараазында чылын ынаар баар журналистери эки белеткээри күзөнчиг-дир.

Лидия ИРГИТ.

Василий БАЛЧИЙ-ООЛДУН тырттырган чуруу.

Рейтинг түңнели

РОССИЯНЫҢ ТЕРГИИН ШКОЛАЛАРЫ-2017

Москваның математиктиг өөредилге төвүнүн шинчилелинге үндезилеп кылган Россияның эң тергил школаларының 2017 чылдың даңзызын тургускан деп Россияның өөредилге болгаш эртем яамызы дыңнаткан. Шилилге ажылының презентациязынга РФ-тиң Чазааның Даргазының оралакчызы О.Ю. Голодец, РФ-тиң өөредилге болгаш эртем сайыды О.Ю. Васильева болгаш Москваның математиктиг өөредилге төвүнүн директору И.В. Яценко олар киришкенер.

Рейтинг дээрге башкы ажылының ачы-хавыязын үнелээринин кол чепсээ дээрзин РФ-тиң Чазааның Даргазының оралакчызы О.Ю. Голодец демдеглээн.

– Эрткен беш чылдың дургузунда профессионал ажил-чорудулганың эки делгелдин чедип алган бис, бистиң рейтингивис доктаамал апарган. Рейтинг чүнүң-биле онзагайыл дээрге ол көскү түңнелдерге даянган болгаш чаңгыс талаланчак үнелээшкенин чок, ол чүүл ниитилелдин бүзүрелин оттурар. Рейтинг өөредилге системазын сайзырадырынга чугула рольду ойнаар – деп, О.Ю. Голодец чугаалаан. Ол ышкаш ол бо чылын Чукотканың болгаш Ингушетияның рейтингиге бир дугаар киргенин дыңнадып, рейтингинин бажында турар мурнакчы школаларны адаан. Оларга Санкт-Петербургта Президентинин № 239 физика-математика лицейи, Саранск хоорайда Республиканың салым-чаянныг уруглар лицейи болгаш Москваның № 179 ортумак ниити өөредилге школы хамааржыр.

РФ-тиң өөредилге болгаш эртем сайыды О.Ю. Васильева рейтинг дээрге россияжи өөредилгениң шынарының хамаарылга чок хөй-ниити үнелээшкенин чедишкенин сайзыралының эң-не көскү үлегер-чижээ-дир деп демдеглээн. Рейтингини тургузуп, шинчилел ажылын чорудуп турган үеде школалардан немелде документилер чыып, негеп айтырбас, а школаларга хамаарылга чок тускай үндезин дөстөрдөн медээлерни алып деп ол тайылбырлаан.

– Рейтингини маргылдаа, чижилге чепсээ кылдыр санап көөр эвес, а эң шыырак арга-дуржулгаларны бүгү чуртка тарадырының солун болгаш чедишкенин практиккаларын тодарадырының аргазы кылдыр үнелеп көөрү чугула. Ол ышкаш рейтинг салым-чаянныг, шыырак башкыларны база тодарадыр – деп, О.Ю. Васильева чугаалаан.

Шинчилелдин түңнелин езугаар дараазында бөлүктөргө дүүштүр мурнакчы школаларны илереткен: өөреникчилери бедик өөредилге билиглерин көргүскен 500 школа; элзэн көскү, дээштиг ажилдап турар 300 көдээ школа; олимпиадаларга бедик түңнелдер чедип ап турар 200 школа; математика болгаш өске-даа өөредилге эртемнеринге доозукчуларны шыырак белеткээн 100 школа. Эрткен чылын топ-500-че 71 регионунуң школалары кирген болза, бо чылын 72 региондан кирген, көдээ школаларның даңзызынче эрткен чылын 43 регионунуң школалары кирген болза, бо чылын – 57 региондан бар.

Тыва Республиканың күрүне лицейи доозукчуларны математикага шыырак белеткээн школаларның топ-100 даңзызынче, а Сукпактың Б.И. Араптан аттыг ортумак ниити өөредилге школы элзэн көскү, дээштиг ажилдап турар көдээ школаларның топ-300 даңзызынче кирген.

Күрүне лицейи 2016 чылда база Россияның эң-не шыырак математика школаларының санынче кирген турган. А профиль-угланышкынның өөредилгени чорудуп турар шыырак школа кылдыр 2016 чылда Кызылдың № 5 гимназиязын санаан.

ТР-ниң өөредилге яамызының дыңнадындан.

Тыва журналистери — Дагостан.

Эрес-дидим чорук

ОРДЕННИ ТЫВЫСКАН

Дагестанның баштыңы Рамазан Абдулатипов биле Тыва Республиканың барган төлээлер Хасавюрт районунун Карланиорт суурда Рашид Салахбековтун ада-иезинге аалдап чедип чораан. Регионунун Баштыңы Шолбан Кара-оолдун даалгазы-биле аалчылар Москваның бир эштер черинге сугга дүшкен кысты камгалааны дээш мөчээн соонда шаңнаткан Рашид Салахбековтун ада-иезинге Республика орденин тывыскаан.

«Бо черге төрүттүнген маадыр Рашид Салахбековтун ада-иезинге четтирип мөгөөри дээр-ге бистиң хүлээлгевис-тир. Ол езулуг эрес-дидим кижик кижизиттинген» — деп, РФ-тиң Күрүне Думазының депутаты Мерген Ооржак демдеглээн. Тыва чон дагестан оолдун маадырлыг чоруун кезээде утпас деп аалчылар демдеглээн.

Рамазан Абдулатипов Рашид Салахбековтун адазы Мухтар Салахбековка «Аныяктарны патриотчу чорукка кижизидеринге үлүг-хуузу дээш» деп Аметхан Султан аттыг медальды тывыскаан. Огун ышкынган улуг чидиригни чүнүң-биле-даа эгидип шыдаас, ынчалза-даа ооң маадырлыг чоруунун дугайында дагестан чон кезээ мөңгөде сактып артар деп ол демдеглээн.

Тыва кысты камгалааны дээш, Рашид Салахбековту Тыва Республиканың ордени-биле шаңнаарының дугайында Чарлыкка Шолбан Кара-оол июль айда-ла атты салган турган.

Тываның Баштыңы бодунун блогунда мынчаар бижээн: «Бо чайын Москва хоорайга сугга

дүшкен тыва кысты бодунун амы-тынын харамнанмай камгалаан дагестан оол Рашид Салахбековтун ада-иезинге-даа, биске-даа дүүн сүрээденчиг хүн болган. Ооң маадырлыг чоруунга Тываның хөй омаксөөктүг чону четтиргенин илередип, болган таварылга дээш кажыыдаан. Ол чаа-ла 26 харлыг турган. Рашидтин ада-иезинге ханы хүндүткелди, четтириш-кинни илередип, Тыва биле Дагестанның чонунун аразында эп-найыралды демдегеп, Рашид Мухтарович Салахбековту Тыва Республиканың ордени-биле мөчээн соонда шаңнаар дугайында Чарлыкка атты салган мен. Шаңналды тыпсыры-биле оолдун чоок улузун чалаан бис, ынчалза-даа болган качыгдалдан бээр көвей эвес үе эрткен болгаш, олар кээп шыдавааннар. Ынчангаш боттарывыс барып чедер деп иштитирлээн бис. Көскү күрүне ажилдакчызы, улуг назылыг хоочунуус Чимит-Доржу Баирович Ондарны, Күрүне Думазының депутаты Мерген Ооржакты база Дээди Хуралдың депутаты Радислав Наважапты төлээледип чоруттувус. Олар Хасавюрт районга барып, орденни тывыскаан! Иениң чүрээ бичии чымчап, адазы оглунун шаңналынга чоргаарланыр боор дээрзинге бүзүрээр мен. Коллегам, Дагестанның баштыңы Рамазан Гаджимуратович Абдулатипов-биле телефон дамчыштыр чугаалаштым. Чугаа аразында Тывага Дагестанның хуннерин, а Дагестанга Тываның хуннерин эрттирер деп бодап төрүттүнген. Улуг күзел-биле эрттирер бис!»

Тываның Баштыңының парлалга албаны.

Хоочуннар аравыста

Тес-Хемниң Агар сумузунун Ямаалык деп черге Наталья (Ямаа) Сундеевна Монгуш 1936 чылдың июнь 6-ның хүнүнде төрүттүнген. Ооң чаш болгаш элээди чылдары Агар сынын эдээне эрткен. Ол 1947 чылда Самагалдайның 7 чыл школазының 1-ги класынга өөренип киргеш, 1954 чылда 8-ки классты дооскан. Өөредилгеге сундулуг болгаш, ол-ла чылын Кызылдың фельдшер-акушер школазынче өөренип кирген. Ол үеде өөренир тускай орансава чок турганындан, ол-бо албан черлеринге өрээлдер ачылап алгаш, кичээлдеп турган. Хоорайның Востокта автобус доктаар черниң чоогунда шериг кезээниң бир бажыңыга, Красноармейская кудумчузунда ийи каът эрги, ыяш бажыңга дээш өске-даа черлерге өөренип тургулаан. Наталья Монгуш 3 чылдың дургузунда эмчи мергелгеге өөренигеш, 1957 чылдың июньда дипломну холга алган.

Чаа дооскан эмчилер хуваалда езугаар аңгы-аңгы кожуннарже аъттанылган. Наталья Сундеевна дилеп алгаш, бодунун төрээни кожунунче чорупкан. Ынчалдыр ол күш-ажылчы базамын Тес-Хемниң өкпе аарыгларының эмнелгезинден эгелээн. Аңаа эмчи сестразы болуп ажилдай берген. Чаа дооскан кижиге туберкулез

АГАР СЫННЫҢ КЫЗЫ

Наталья Сундеевна, Кирип Бүрбүжекович Монгуштар.

аарыгларын харыылаары амыр эвес болган, берге-даа таварылгалар тургулаан. Эмчи мергелдиглер чонунуң кадыкшылы дээш уйгу-дыш чок ажилдаар, эмчи чажыдын таратпас дээш, даңгыраан бээр ужуру-даа ол. Наталья Сундеевна Монгуш бергелерге торулбайн, шилип алган эмчи мергелерге үзүктел чок 40 чылдың иштинде ажилдааш, 1998 чылда хүндүлүг дыштанылгаче үнген.

Наталья Сундеевна өөнүң ээзи Кирип Бүрбүжекович Монгуш-биле студент чылдарындан эгелээш, барык 60 чылдарның дургузунда эптиг-найыралдыг чурттап турарлар. Кирип Мон-

гуш ынчан садыг школазынга өөренип турган. Олар ол үеде бээр-ле кады студентилеп, чурттап келгеш, үш ожукажы дег бир кыстыг, ийи оолдуг, он чаптанчыг уйнуктарлыг болганнар. Уругларының улуу Анна Сарыглар 55 харлыг, амгы үеде Москваның Академиктиг институтунун Тывада салбырының директору. Он бир чыл дургузунда удуртуп келген. Оон бичиилери база эртем-билигиге, аңгы өг-бүлелерлиг чурттап чоруурлар.

Бо уругларның аказы Кирип Монгуш назынында чолаачылап келген. Кожунун аңгы-аңгы албан черлери — райпога, пар-

тия райкомунга, райкүүскомга, эмнелгениң дүрген дуза чедирер станциязынга үр үеде ак сеткилдиг, үр-түннелдиг ажилдап келген хоочун чолаачы. Оларның авазы Наталья Ямаа эмнелге шугумунга ажилдап келген үезинде кандыг-даа ажилдарны кылып, эмчи пунктузун эргелекчилеп, салбырларга-даа ажилдап чораан.

1950-1960 чылдар үезинде аъттыг, чадаг-даа аалдар кезиир турган. Ол үеде У-Шынаада Кара-Хөлче эмчи пунктузун эргелекчилеп чоруткан. Ажилдап барган эмчиге колхозтан чаңгыс аът божыглап каан. Аныяк эмчи ол бедик, араазай аътты мунуп шыдаас боорга, оон бичии сөөктүг чавыс аът берген, ол аътты мунуп шыдаар болган. Ол аъды-биле Самагалдайга халдып чоруткаш, хонгаш, эртенинде аптекадан эмнеп алгаш, чедип кээр чораан. Малчынарны аъттыг кезиир, ол үеде харысалга улуг турган, иштиг-сааттыг иелерни, чаш уругларны хайгаараар, кылыр ажил-ла хөй. Наталья Сундеевна ажилдап келген үезинде эмнелгениң хөй-ниити ажилыга кирип, херзженнер чөвүлелин, профэвилел организациязын удуртуп, коллективтиң ажилдакчыларын Төре-Хөлче дыштан-дырып чорудуп, байырлалдар санында янзы-бүрү хемчеглерни эрттирер, хөйүнү кылган.

АНЫЯК ШААМДА БАШКЫ АЖЫЛЫМ

выраевна, Александра Мөңге-Назыновна, бажыңнарывыс безин кожа турган.

Мээң ажил-амыдыралымга эң-не кол школам — Суг-Аксы болгаш эргим башкыларымга кезээде чоргаарланып, мөгөйип чоруур мен. Назы-харым 70 чоокшулаан-даа болза, ам-даа башкыларымдан арга-сүмени ап чоруур-дур мен. Кызыл хоорайга көжүп келгеш-даа, ылангыя Анзатмаа Шавыраевна-биле үргүлчү хурал-суглааларга, ансамбльдер көрүлделеринге ужуражы бергеш, аажок өөрүүр мен. Ооң арга-сүмези-биле хоочуннарның «Хөгжүмчү» ансамблин тургузуп алдым. Башкымга ам-даа узун назынны, эң-не чаагай күзээшкннерни йөрээп, мөгөйип тур мен.

Суг-Аксы ортумаа школазынга 20 аныяк башкы микро-районнар аайы-биле комсомолчу-оперативтиг отряд тургузуп алгаш, кезээ халчып чоруур өөреникчилерни туткаш, ада-иезинге ат салдыргаш, хүлээдип бээр турдувус. Узун чапсар санында өөреникчилерге шимченгир болзун дээш, 15 минута иштинде оларны янзы-бүрү танчыларга өөредип, самнадыр турган бис. Ол үеде аңгы тускай өрээлдер чок-даа турган болза, ийи башкыга бир стол бээр. Аңаа бис эртенги кичээлдеривиске белеткенип, хөй кыдырааштарны хынааш, планнарны тургускаш, стол иштинге суп каар турдувус. Бажыңнарже аар кыдырааштар-даа дажыллап турбас чүве. Ийи каът клувуус өрттенмейн турда, суббота санында аңаа «вечерлээш» туруптар бис. Ол 20 аныяк башкының аразындан ат-алдарлыг кижилер хөй болган.

Ол ышкаш аныяк чылда да Суг-Аксы школазынга өөр чораан өөреникчилерим-амга чедир эдержи, ола амыдырал-чуртталгага, ажил-ижинге бүгү тзы-биле бердинип чорууга чоргаарланыр мен. С төрээни кожунунун республиканың социал-номиктиг хөгжүлдезинге үлүг-хуузу кирип чоруур өөреникчилерим Саая Наде Дугаар-ооловна, Монгуш Кылын-ооловна, Алекмаа бур-ооловна, Зоя Дүндериш Александр Борашович Ондар, Нина Долгай-ооло Наталья Чыласовна, Ната Очур-ооловна, Анзалбаа Ажыевна, Геннадий Михайл Монгуштар, Галина Дембине Ховалыг, Эмер-оол Саатович Сат, Ульяна Александр Шаалы, Алдын-оол Дыкы Сат, Константин Базыр-Оович Ондар, Ирина Монгуш Биченей дээш өскелер-даа ажилдап, чурттап чоруурлар Валентина ОНД күш-ажылдың хоочу

Үе болгаш үежилери

Ася ТЮЛЮШ
Чуруктуу хуу архивтен
алган

Юбилей

ТӨРЭЭН ШКОЛАМ – АМЫДЫРАЛ-ЧУРТТАЛГАМ

сырга, билзек», «Машина-балгат», «Эт-херексел», «Чараш хепсын» дээш, адаваныс-ла чок. Башкывыс: «Чок! Чок!» – дээр, аажок кайгаан бис. «Оон өске кижини чүү каастап болуру?» деп боданып тур бис. Башкывыс хүлүмзүрээш: «Кижини күш-ажыл каастаар. Кажанда-даа чалгаа болбаар. Кандыг мергежилдиг болуру силерден хамааржыр, а кандыг кижини болуру дээр чонунга ак сеткилдиг болуру, кылган ажылын эчизинге чедирери-дир» деп тайылбырлап бергени ам-даа уттундурбаан.

Мария Байыровнаның ол чалгы сөстери кезээ шагда амыдырал-чуртталгавыста чырыткы болуп чоруур. Ынак башкывыстың ажыл-ижин уламчылап, бичии чаштарны эртем-билигге чедир чоруур чаңгыс классчылары Сара Владимировна Далай уруглар садында кижизидикчи башкы, Омак Алдын-оолович Донгак Кызыл хоорайның 5 дугаар школында география башкызы, республикада билдингир шыырак башкыларның бирээзи болуп чоруунга чоргаарланып чоруур бис. Бисти башкылап чораан башкылары Галина Балчырова Чалдыг, Александра Идамовна Дирчин, Светлана Адыяева Демир-оол дээш оон-даа өскерени чылы-биле сактып чоруур бис.

1992 чылда Кызылдың башкы училищезин дооскаш, төрөөн школамга кээп, мугур 25 чыл иштинде ажылдап, чурттап чор мен. Ажылдап чоруур үлөрүмде кончуг шыырак удуртукчуларның холунун адаанга ажылдаар ааскежиктиг болганымын медереп билип чор мен. Удуртулга ажылы белен эвес, коллективте 100 чыгам кижиниң чүгле ажыл-ижин эвес, амыдырал-чуртталгазын ханы билип, херек үеде моральдыг, материалдыг дузаны-даа чедирер апаар үлөр тургузаар.

Бирги директорум – Мария Чадамбаевна Сотпа. Ол күрүнеге акша-шалың талазы-биле кончуг берге үлөрдө, 1993 чылдан 2003 чылга чедир, удуртукчу болуп ажылдаан. Хөй чылдарда кожа-выс Моолдун найысылалы Улан-Баатор хоорайга орус дыл, чогаал башкылап чораан. Үрө-түннелдиг ажылы дээш «Моол Арат Республиканың алдарлыг башкызы» деп бедик аттын эдилекчизи болган. Моол чонун аразынга хөй чылдарда амыдырал-чурттап чораан болгаш, бисте чидип бар чораан уjur-чаңчылдарны кончуг эки билер, оларны сагып, биске, аныяк-өскенге дамчыдып берип чораан. Тыва национал хепке хамаарылгазы бир сизгай, ону болу даараар

Шагаа байырлалында бажың-балгадынче хөй чонну чалап, аяк-шайлыг, арбын аш-чемниг уткуп-хүлээп алыр чаңчылдыг. Кижини бүрүзүңе суй белектерин сөңнөп, йөрээл сөстөрүн чутаалаарына ынак. Хайлыг аарыгдан хоочун башкывыстың «аъдының бажы» эрте хоя бергени хомуданчыг. Ынчалза-даа Мария Чадамбаевнаның өөредилгекижизидилге ажылына чоннуң чаагай чаңчылдарын ажыглаар арга-дуржулгазы меңээ улуг өөредиг болуп арткан.

2003 чылдан 2010 чылга чедир школавыстың удуртукчысы Ирина Александровна Дүпчүр ажылдаан. Ол химия эртемниң дээди категориязының башкызы. Хөй-хөй өөреникчилер аразына химия эртемине сонугалды оттурган. Оларның иштинде эмчи мергежилин шилип алгаш, өөренип турар доозукчуларыныска Валентина Сарыглар, Маны Норбу, Саглай Хертек, Ай-Суу Бексе, Айраана Шоопай хамааржыр.

Ирина Александровнаның директорлап чораан үеде школавыстың өөреникчилериниң, башкыларының хөй талалыг уран талантызы ажыттынып келген. Республика чергелиг өөреникчилер аразына «Тиилегениң салдуу» фестивалдың удаа-дараа тиилекчилери болуп эгелзэн бис. Ол үеде бичии школачы назылыг уруглар, оолдарыныс ам улуг ажылдакчылар болуп, республикавыстың аңгы-аңгы булуңнарында улус ажыл-агыйының адырларында ажылдап, чурттап чоруурлар. Оларның аразында огчаан амыдырал-чуртталгазын уран чүүл-биле холбааннар хөй. Олег Лодун – Күрүнениң «Саян» ансамблиниң солизи, Эр-тине Седи – уругларның хөгжүм школында башкы, Аян Кыргыс, Доржу Сандак – культура ажылдакчылары.

Бо бүгү чедиишкнеривис ада-иениң детимчези чокка черле болдунмас турган. Школаның директору Ирина Александровна ада-иелер болгаш школаның аразында демниг кады ажылдажылганы кончуг бедик деңгелге тургускан. Үрө-түннелдиг ажылы дээш «Россия Федерациязының улус өөредилгезиниң хүндүлүг ажылдакчызы» атка төлөптүг болган. Ол ам-даа бистиң аразыга байлак арга-сүмелерин берип чоруур. Башкывыстың ажы-төлдүн хөй талалыг уран талантызын сайзырадырының чугулазын ажылымга айтыкчы кылдыр ажылап чоруур мен.

Школа директорунун харыс-салгалыг ажылын 2010 чылдан 2013 чылга чедир Римма Маа-

дыровна Нурзат уламчылаан. Ол хөй чылдарда Нарынның ортумак школының удуртукчузу болуп ажылдаан болгаш дуржулгазы улуг, шыырак башкы. Кызымаккай ажылы дээш «Тыва Республиканың өөредилгезиниң хүндүлүг ажылдакчызы» база «Россия Федерациязының улус өөредилгезиниң хүндүлүг ажылдакчызы» хөрөк демдээ-биле шаңнаткан.

Римма Маадыровна башкылаашкын ажылында бар-ла чаа чүүлдерни бир дугаар өөренип, билип алгаш, башкыларга дамчыдып берип, ажыл-чорудулгазын ашын, чогумчалыг ажыглаарын чедип ап турган. Дыка хөй аныяк башкылар янзы-бүрү семинарларга, конференцияларга башкылаашкын ажылына ажылап турар чаа чүүлдерин өске эш-өөрүңге дамчыдып берип, арга-дуржулга солчуушкуннарын хөй-биле эрттирип турганнар.

Школавыска республиканың аңгы-аңгы школаларындан башкылар кээп, депшилгелиг арга-дуржулганы шигээдип, өөредилгени эртип турганнар. Директорлап турар үезинде Римма Маадыровна бистиң школаны чаа чадаже көдүрүп, Бүгү-российжи «Россияның школы-2011» мөөрейниң лауреады деп төлөптүг атка чедирген. Бурунгаар көрүштүү-биле Римма Маадыровна школаже эр башкыларны хөй-биле хаара тудар ажылдың эгелекчизи болган. Башкының өөредилге системасында болуп турар чаа чүүлдерни дораан-на сонугал, ажылына ажылап, өөредилгени эки деңгелге чедирер дээш, кызып чорууру меңээ өөредилгиг, үлөгер-чижек болган.

2013 чылдан 2015 чылга чедир школавысты аныяк англи дыл башкызы Болат Орланович Кунаачап директорлап эгелзэн. Аныяк башкыларның хөй-аъдын бедидип, бодунуң үлөгер-чижээ-биле башкы ажылына сонугалын күштелдирген. Ажылдап эгелзээш-ле, өөреникчилерниң кичээнгейин хаара тудуп, дыл-домаан билип, оларның ынак дагыныкчызы, сүмелекчизи апарган. Ол чылын эгелзэн чаңгыс аай школаны формаже шилчилгени ада-иениң детимчези-биле кыска үеде чедип алган. Аныяк удуртукчу Болат Орланович школаның адаалар чөвүлгелер тургусчурунга үлүг-хууун кириштирип, ону кижизидилге ажылына база бир кол даяныр күш кылдыр быжыктырып тургусканы, амгы үеде мээң ада-иелер аразына чорудуп турар ажылымга өмөк-демек болуп чоруурун демделес аргам чок. Аныяк удуртукчу чон деткип, кожунунуң Төлээлекчилер хуралының харыс-салгалыг секретарына соңуп алган. Кожууну-вустун аныяктарын уштап-баштап чедиишкнеривис ажылдап чоруурунга өөрүп, чоргаарланып чоруур бис.

2015 чылдан бо хүннерге чедир школавысты Саяна Александровна Хорлуу удуртуп эгелзэн. Ол хөй чылдарда бо-ла школага директорнуң кижизидилге талазы-биле оралакчызы болуп ажылдап турган. Ынчангаш ыңдыг боор, кижизидилге ажылыңче үлүг кичээнгейни салып чоруур.

Ол ажылдың түннели – Тываның Чазааның чарлааны «Өөредилге болгаш кижизидилге адырында тулган эр башкыларлыг организация» деп мөөрейниң тиилекчизи болуп, тулган 5 школаның санынче киргенивис херечилеп турар.

Кандыг-даа кижиниң ажылынга үлөгер-чижек болуп чораан дагыныкчылары үнелиг болуп артып каар. Мээң ажылымга ыңдыг кижилер хөй-биле турганыга өөрүп чоруур мен. Школавыстың хоочун башкыларының арга-сүмезин дыңнап, кичээлдеринге олуржуп тургаш, ажыктыг чүүлдерни шигээдип алганым чугаажок. Оларның аразында Светлана Николаевна Хайдып онза чери ээлеп турар. Ол школавыстың төөгүзүнде кирген баштайгы директорларның бирээзи, «РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы» деп бедик аттын эдилекчизи, кожуну-вустун хүндүлүг хамаатызы, улуг назылыг өгбевис Николай Доржуевич Суван-оолдун уруу, башкы династияның салгалы болур. Светлана Николаевна хөй чылдарда директорнуң өөредилгеметодиктиг ажыл талазы-биле оралакчызы болуп ажылдаан. Дыка хөй салгалдың башкыларына бедик деңгелдиг методиктиг дузаны чедирип чоруур, дээди категорияның орус дыл, чогаал башкызы.

База бир хоочун эге класстар башкызы Александра Баткаровна Шойдук өөнүң ээзи ыры-хөгжүм башкызы чораан Анай-оол Туматович-биле кады 4 кысты, бир оолду өстүрүп, эртем-билигге чедирген. Оларның 4 кызы шупту ада-иениң изин салгап, башкы мергежилин шилип алганнар.

Башкыларның улуг династия салгалы тургустунган: улуг уруу Алевтина Анай-ооловна география башкызы, Анна Анай-ооловна физика башкызы, Аяспана Анай-ооловна, Анепа Анай-ооловна орус дыл, чогаал башкылары. Башкы Анай-оол Туматович аар аарааш, эрте «аъдының бажы» хоя бергени хомуданчыг. Баштак, чазык аажы-чаңныг башкывыс чүректеривисте кезээ мөңгедө арткан. Александра Баткаровна хөй чылдарда эге класс башкыларының методкаттыжылгазының даргазы болуп ажылдаан. Александра Баткаровна «Хүндүткелдин демдээ» орденниң, «Россия Федерациязының улус өөредилгезиниң тергигини», «Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг аттарның эдилекчизи.

Улус аразында кончуг шудургу ажылдыг кижилер чоруур. Шахындыг кижилерге Сагдаа Дегелдеевна Чажытмааны хамаарыштырып болур. Үжүк-бижик билбес бичии чаштарны 1-ги класска хүлээп алгаш, 4-кү классты доостурары дыка берге, нарын ажыл. Сагдаа Дегелдеевна 8 катап 1-ден 4 класстарны доостурган. Оон өөреникчилери уран талантылыг, өөредилгеге кызымак болуп, хөй санныг кожун, республика чергелиг мөөрейлерниң, конференцияларның, олимпиадаларның тиилекчилери болуп турарлар.

80 харпаан школавыстың хоочун башкылары Галина Ончаевна Ондар, Александра Монгушова Ала, Александра Датпеевна Демир-оол, Валентина Чоодуевна Байыр-оол, Тамара Ойдупова Ондар хөй-хөй салгалдарны доостуруп, быжык билиглер-биле чүтлендирип үдзэн.

(Уланчызы 6-гы арында).

Юбилей

ТӨРЭЭН
ШКОЛАМ –
АМЫДЫРАЛ-
ЧУРТТАЛГАМ

(Төнчүзү. Эгези 5-ки арында).

Ол ышкаш школаның арыг-силиин, чылыын харыылап турар адырда Полина Шойжунова Допчутун удуртуп турары техниктиг ажилдачыларның күженишкиниг ажилдап турарын байырлап таварыштыр демдеглесеп турар бис. Сямбил Биресанаевич Чамбал, Эльдар Равильевич Тактаров, Чойган Алексеевич Лагбуужап, Розалия Шагдыровна Кыргыс болгаш өскелер-даа хей чылдарда школада ак сеткилдиг ажилдап турарлар.

2016 чылдың февраль айда школависка генерал-майор Чакар Сотпаевич Соянның адын тывыскан байырлап болган. Ол Тыва АССР-ниң иштиги херектер сайыдынга 17 чыл иштинде ажилдаан, школавистың бирги доозукчуларының бирээзи. Ч.С. Соянның ажы-төлү, дөргүл-төрели байырлап киржип, школачыларга улуг сайыттың допчу-намдарын, ажил-чорудулгазын таныштырганнар. Школависка генерал-майор Чакар Соянның адын тывысканы – келир үениң хамаатыларын патриотчу мезү-шынарга кижизидип, өөредиринге улуг рольду ойнаары магат чок.

80 чылдар дургузунда төрзэн школависты чеже салгалдар өөренип дооспаан дээр. Оларның иштинде Тываның алдарлыг ажилдачылары, күш-ажылдың хоочуннары Киисин Александрович Мон, Зайцев, Монге Маахоевич Майдырлар, Алдын-кыс Чамзыриновна Комбу, Чазак Даргазының оралакчы даргалары Анатолий Партизанович Дамба-Хуурак, Органа Доржуевна Натсак, шериг албанчы хоочуну, полковник Артур Сайзоович Дирчин, Тываның билдингир эртемденнери – Светлана Сүрүновна Курбатская, Алдын-оол Кангаевич Канзай, Аяна Анай-ооловна Самдан, Аяслана Анай-ооловна Кара-Сал, чүгле Тывада, Россияда звес, бүгү делегейде ады-сураа алгаан чурукчулар – Россия Федерациязының уран чүүл болгаш чогаал шаңналының лауреады, ССРЭ-ниң чурукчулар эвилелиниң кежигүнү, чурукчу, чогаалчы, композитор Бригад Санчиевич Дүпчүрнүн өөреникчилери Леонид Уржук, Олег Суван-оол, Седипков Алексей, Александр Барыңмаа, Алик Хертек, Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи Екатерина Кыргыснова Норбу дээш оон-даа өскелер бар.

Башкы болган мергежилим мээң бодумнун ажы-төлүмнү кижизидип, эртем-билигге чедиринге, чараш мезү-шынарлыг өзүп кээринге улуг идиг болуп чоруур. Бодумда база ажы-төлүмде бар-ла эки чүүлдер төрзэн школадан, кады ажилдап чоруур башкы эш-өөрүмнүн өртек чок үнелиг сүмелеринден деп санап чоруур мен. Школам – амыдырал-чуртталгам дээрим ужуру-ла ол.

Юбилейин демдеглээн Эрзин-ниң ниити билиг школазының найыралдыг башкы коллективинге, кежээ ажилчыларынга, кызымаккай уран талантылыг өөреникчилеринге, сагыш-човангыр ада-иелерге школавистың юбилейин таварыштыр байыр чедирип тур мен.

Анжела НУРЗЕТ,
Эрзин школазының башкызы.

Г.Д. Маспык-оол, 2016 ч.

Номчукчунуң сагыш-сеткилиниң чараш булуңун шагда-ла ээлеп, чүректерни өөртүрүнүң чажыт оруун тыва берген журналист, чогаалчы Галина Маспык-оолдун чогаадыкчы ажилдарын сонунурап, манап, күзелди-биле номчуп чоруур кижилер хей. Оларның бирээзи мен. Оон аңгыда бүгү назынывыста кады эдержил, эгин кожа ажилдап келген солунчулар бис. Хензиг миниатюрадан эгелээш, уян, чараш новеллаларга, улуг хемчээлдиг тоожуларга чедир Галина Дулушовнаның кайгамчык байлак сеткилин аядып бижээн чогаалдары, шынап-ла, «Шынны»-даа, «Тываның аныктарын»-даа он-он чылдар өттүр каастап келген.

Чоокта чаа Галина Маспык-оолдун орус дылга бижээни, «Центр Азии» солунга парлаттыгач чогаалы хамыкты кайгадып, профессионал журналистер аразында эртип турар Сибирьниң регионалдыг «Чонар-даш бийир» мөөрейге «А небо, все равно синее» деп чогаалы «Тергин тиелекчи» («Абсолютный победитель») деп номинацияга төлөпиг болган. Каш чыл бурунгаар «Шынның сылдызы» деп чараш аттыг мөөрейниң база эң баштайгы тиелекчизи болуп, кады ажилдап турганы коллегаларының бедик үнелелин эживис чаалап алганын чоргаарал-биле сактып ор мен. Дараазында чылын номчукчуларның бадылаашкыны-биле бо чүүлдүн автору эң хей үнү ап, тиелекчи болганы уттундурбас өөрүшкүм болуп чоруур. Ук төлөвилелди чогаадып, тыпкан кижиги ынчангы «Шын» солунунуң кол редактору Инна Мамбий-ооловна Дамба-Хуурак дээрзин онзалап демдеглеп каайн. Элзэн көскү эгелээшкенинниң организастаан редакторларның бирээзи ол чүве. Ылаңгыя кожууннарже үнүшкүннерни удаа-дараа кылып, номчукчу-биле «Дорт харылзааны» тударынче ол улуг кичээнгеи салып турган. Ам ол хүнден хүнче номчуштуг апар чыдар, номчукчуларның сонунгалын болдуруп турар «Тыва мотиватор» солунунуң кол редактору. «Шынның» улуг школазын эртип алган редакторнун оруу ак-ла болзунам!

Чылдан чылче солунчу эжишкилерниң чогаадыкчы тиелелгелери бисти улам хей-аът кирип турганы чугаажок. Ылаңгыя аныак солунчуларга орукту аядар дээш, олар чогаадыкчы өзүшкүннү чедип алзын дээш, шаавыс-биле деткип келген ажилы-выс хилис барбаан. Айлаң Монгуш, Ольга Сандараа, Шончалай Ховалыг, Алдынай Соян, Игорь Дамдак, Каң-оол Сат, Карина Монгуш, Надежда Очур дээш оон-даа ынай салгакчыларывысты адап болур бис. Ажил-амыдырал аайы-биле оларның чамдыктары өске коллективтерге шилчээн-даа болза, өскелери «Шынга» шынчы болуп артканы өөрүнчүг.

Педагогика институтунуң филология факультетинге өөренип тургаш, эң-не баштай Галина Биче-Шырыны танып алган мен. Дыка чараш улуг характерлыг, балериналар ышкаш кылаштыг, дыдырашсымаар чаштыг, оожум-топтут, чинге кысчыгаш-ла болгай. Сөөлүнде билип алганым – ада-иезиниң кара чаңгыс дун төлү. Оон төрзэн сууру Улуг-Хемниң Арыг-Бажынга ажил аайы-биле-даа, амы-хууда-даа чорук кылып чеже четпедивис дээр. Ховар чараш бойдус

«Шынның» хоочунунуң юбилейинге

ЧҮРЕКТЕРНИ
АМ-ДАА ӨӨРТ-ЛЕ!

чурумалдыг оран чүве. Мээң өскен-төрзэн Бай-Тайгамга база кыжын, чайын чеже барбадывыс дээр. Ынчангаш кайывыстың-даа дөргүл-төрелдеривис, эш-өөрүвүс ниити апарып, өөр-өнер эдержил чоруур бис. Солунчунуң чымыштыг ажилын кылбышаан, өөнүң ээзи Вячеслав Маспык-оол-биле ийи кысты, ийи оолду чырык черге бодарадып, өөредип-кижизидип, шуптузун дээди эртемге чедирип каан. Маспык-оолдар амдызында 4 уйнуктуг, олар ам-даа немежири чугаажок.

Мезү-бүдүжү кижизиг, биче сеткилдиг, кайгамчык салым-чаянныг эжимге бөгүн, октябрьның 12-де, мугур харлаан юбилейин таварыштыр байыр чедирип, аас-кежик, кадыкшылды күзевышаан, номчукчулары-выс сонунураа боор дээш каш айтырыгга харылап бээрин диледим.

– Амгы үеде номчукчуларыңны кан-дыг ажилдарың-биле өөртүп тур сен чээ, Гай?

– Сөөлгү үеде колдуунда интернет дамчыштыр ажилдап, чогаалдарымны ында үндүрүп турар мен. «Хемниң кызы», «Ангел ам келир бе?», «Акың-дыр мен...» болгаш «Авай, сеңзэ ынак-тыр мен» деп чаа би-

звес деп биле берген мен. Ынчангаш турк сериалдар көөрүнге ынак кылды канчап өөренип аар чоор оолдарым каттыржы бээрлер. Ал хонгаш Владимир Ленин дугайында революция» деп кино көргүзөр, четтикпейн манап, чүү деп чугаа деп бодап оран мен.

– Интернетче кирери, кан-социал четкилерге турумчу аядып алыры белең, ынчалза чөп ажыглаары – дыка улуг харыындыг аа?

– Мында топтап сайгарар бодыг-даа улуг эргелиг азы ат-сурап интернетче кирип турар болза, кирген соонда, кым-даа звес, чүтте нет-пользователь» апаар-дыр деп чордум. Сени кым-даа эрге-дужаал көрбес, бо шакта, бо хүнде чүнү биж кылып, канчаар ажилдап турарың Бистер, кижилер, кайы хире хей, ка аңгы-аңгы бодалдарлыг-дыр бис, нетте база ындыг: шүгүмчүлээрин ынак улус бар, ынчангаш чүве бис бодамчалыг, частырыг чок бижизе э

Студент чылдары.

жээн чогаалдарын ында парлаан. «Галина Маспык-оол Вконтакте» дээш, интернетти аядып алгаш бижиптерге, мээң хуумда чогаалдарым арны көстүп кээр. Баштай аңаа үнген чогаалдарны, допчулалдарны, очулгаларны бир хүнде 10-15 хире кижиги номчуп турган болза, амгы үеде 45-65, 150-490, төөгүге хамаарышкан Сталин дугайында допчулалды 500 ажыг кижиги номчаанынга аажок өөрүдүм. Ол улустуң хей кезии аныктар болуп турары база мени кайгадып турар.

– Чогаалчы кижиги үргүлчү чогаадыкчы дилээшкенинде турары чажыт звес болгай...

– Мени ам кылын, «бышкан» чогаалчы апарган дээр болза, ол арай шынга дүүшпес. Чоннуң ынак чогаалчылары Николай Куулар, Черлиг-оол Куулар ышкаш тыва чогаалчыларның чанынга анаа бараадап көстүр, оранчок соонда шошкуп оран кижидир мен ийин. Чүгле номчукчуларымның сонунгалының ачызында журналист болгаш чогаалчы деп санадып тур боор мен, ынчангаш кичээнгеи дээш номчукчуларымга өөрүп четтирип чоруур мен. Оларның аразында демги ол холга тудар телефонун дамчыштыр харылзааже кирип турар дыка хей аныак оолдар, уруглар бар: Мөңге-Байыр, Ада, Аңгырак, ол ышкаш Олеся, Варвара, Белекмаа Монгушовна, Айлаң, Хорагай, Мишутка, хамааты оол дээш өске-даа.

Чогаадыкчы дилээшкенин доктааш дээр звес, кижиги удуп чыдыр мен деп биле тура-ла, ам ол чогаалды канчаар төндүрер чоор деп, хамык маадырларның арын-шырайын, кеткен хевин баар черин баш удур, шыдыраа хөлүнде ышкаш, башта аайлай салып туруп бээрге, дыка дыш чок апаар. Ынчангаш чогаал, ыры-шүлүк бижиири ындыг-ла амыр

бүгү чурттар ышкаш, чижээ, Белоруази Кыдат интернетке чүве бижиирде, чагырганы, кайы-бир кижиниң ат-алды сагышты-биле бактаарын болгаш бод адындан звес, өске ат азы шолла-биле турар улусту шеглээри-биле тускай хоор Россия база хүлээп ап турар.

– Галина Дулушовна, юбилей уткуп турар кижиниң сагыш-сеткил дүвүренчиг дойлушкунда-ла тур деп бодап ор мен ийин...

– Ийе, мен алдан харлап турар ону мугур хар дээр болгай. Чай соонда дүжери ышкаш, бойдус ынчаар чааа кижиниң назынының күзү база келир. Бо хуумда, күстү черле чарашсынар, ман кижиги мен, бо юбилей база ындыг байыр болур. Чүрээмде шыгжаттыгач бир-ле турал бар, ол шын, дөртөн чыл кады чурт келген өөм ээзи, оолдарым-кыстарым Вячеслав Кара-оолович эрткен чылым апарган. Бо бүгү бистинг чуртталгавыс 180 градус өскерткен деп болур. Ынчангаш уругларым, төрелдерим, эш-өөр ачызында чааскаанзыравайн чурттап мен. Бодум сеткилимде монитор мурун олурупкаш, компьютерге ажилдап эгелээш үемни четтикпейн манаар, чогаал бижир арганы берген салым-хуумну кежиги деп бодаар-дыр мен.

– Галина Дулушовна, чүгле интернетче звес, а өзүп келген солунчуларнын база ажыглап, оон арткы хей номчукчуларывыс барын утпаар көрөм. Оларның өмүнээзинден сөз изиг байыр! Төрзэн хүнүң-биле!

Светлана ДАЧЫН-ХА

Чуруктарны өз-бүле архивинден ала

ИВАН ЯРЫГИН АТТЫГ СПОРТ

КОМПЛЕКИЗИНДЕ бичии оолдар, уругларны өөредир-биле тыва хүреш, сумо бөлүүнге хүлээп ап турар.

Бир айда өртээ 2500 рубль.

Болур хүннери: понедельник, среда, пятница.

Эртенги үеде 9.00 шактан 10.00 шакка чедер.

Дүштеки үеде 15.00 шактан 16.00 шакка чедер.

База чиигелде кылдыр 8 катап бассейнге халас эштир.

Тренер-башкы: Баткар Баасан Андреевич — Тыва Республиканың Начын мөгези, сумога спорт мастери, оолдар аразында Европа чемпиону, сумога бичии оолдар аразында Делегей чергелиг чемпион, аныктар аразында 3 дакпыр Наадым чемпиону.

Харылзажыр телефону: 2-16-16.

Ол ышкаш бичии оолдар, уругларны бассейнге эштип өөредир бөлүкчө база хүлээп ап турар. Бир айда өртээ 2400 рубль (12 катап баар).

Кичээл шактары:

9.00-10.00 — 11 хардан өрү.

10.00-11.00 — 7-10 хар.

14.00-15.00 — 7-10 хар.

15.00-16.00 — 10-12 хар.

16.00-17.00 — 13 хардан өрү.

18.00-19.00 — школа назыны четпээн 5-6 хар.

Неделяда 3 катап болур, хүннери: вторник, четверг, суббота, аңаа немей чиигелде — улуг-хүн санында халас эштир.

Тренер-башкы: Донгак Сайын-Белек Алдын-оолович.

Бодунга ап алыры-биле:

1. Эмчи справказы (дерматолог, я/гипст, педиатр).

2. Сугга эштир хеп, бөрт, карак шили, чунар-бажыңга ажыглаар херекселдер.

Харылзажыр

телефону: 2-16-16.

ИЗВЕЩЕНИЯ

В администрацию Чаа-Хольского района поступило заявление от г-р. Российской Федерации Лопсан-Лама Алексей Ламеавича о предоставлении земельного участка в срок на 49 (сорок девять) лет из земель сельскохозяйственного назначения, разрешенное использование которого по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Кызыл-Даг, м. «Хаялыг-Даг» площадью 25000 кв. м. с кадастровым №17:14:0701.

В рамках действующего законодательства в течение 30 со дня опубликования данной информации администрация Чаа-Хольского района принимает письменные возражения по д. заявлению.

Начальник отдела по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского кожууна Кенди

Администрация Пий-Хемского кожууна, в соответствии с статьей 39.18 Земельного кодекса РФ, информирует о в. ном предоставлении земельного участка из категории населенных пунктов, разрешенное использование — для индивидуального жилищного строительства.

Месторасположение — Российская Федерация, Республика Тыва, Пий-Хемский район, с. Сесерлиг, ул. Найырал, д. 2 «т. щей площадью 1079 кв. м., кадастровый номер 17:08:080101.

Заинтересованные граждане вправе подать заявление мерении участвовать в аукционе на право заключения до. аренды вышеуказанного земельного участка в течение 30 со дня опубликования и размещения настоящего извещения по адресу: Республика Тыва, Пий-Хемский район, г. Тур Кочетова, д. 11, Администрация Пий-Хемского кожууна. Недельника по четверг с 9 до 13 часов, многофункциональный центр предоставления государственных и муниципальных по адресу: г. Туран ул. Щетинкина, д. 49 с понедельника п. ницу с 9 до 16 часов.

Начальник отдела земельных, имущественных отношений и архитектуры Кужуге

Бай-Тайга кожуунун, Тээли сумузуң чонунун, Төлзөлөк хуралының чагыргаларының мурнундан Россия Федерация алдарлыг, Тыва Республиканың улустуң чурукчузу, күш-ажы культураның болгаш спорттуң хоочуну

Киров Тюлюшович ХУНАННЫҢ

үр арааш, электен мөчээни-биле холбаштыр өг-бүлезинге, төлүңге, чоок кижилеринге ханы кажыдалды илеретпес, оң кылып чораан ажыл-ижи, ат-алдары, чонунга хүндүтк бистиң чүректеривиске кезээ мөңгедө артар.

Чагыдылгаже кыйгырыг!!!

ХҮНДҮЛҮГ АДА-ИЕЛЕР, КЫРГАН-АВА, КЫРГАН-АЧАЛАР, АКЫ-УГБАЛАР, БАШКЫЛАР!

Өзүп оран салгалывыс — бичии чаштарның төрзүн дылының эгзэртинмес байлактарының суртаалчызы, сагыш-сеткилиниң, бодалдарының сумелекчизи, уран чогаалдың кокпазынче баштайгы исти изеп бээр деткичи, ынаныштыг шынчы өңүү — «Сылдысчыгаш».

Уруглар боттарыңа эң-не чоок хамаарылгалыг «Сылдысчыгашын» доктаамал номчуп чоруур болза, төрзүн тыва дылы-биле, тыва чонунун чаагай чаңылдары, культуразы-биле кезээде тудуш чоруур.

Ынчангаш силер бүгүдени республикада дың

чаңгыс уруглар солуну «Сылдысчыгаштын» 2018 чылда чагыдылгазын деткимчеден көргүзүп, уругларыңарга, уйнуктарыңарга, дунмаларыңарга, өөреникчилериңерге солунну чагыдып бээринче кыйгырып тур бис, хүндүлүг номчукчу!

«СЫЛДЫСЧЫГАШ» СОЛУННУҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫНЫҢ ӨРТЭЭ:

Почта таварыштыр:

Бүдүн чылда — 904 рубль 98 көпеек.

Чартык чылда — 452 рубль 46 көпеек.

Кварталда — 226 рубль 23 көпеек.

1 айда — 75 рубль 41 көпеек.

Редакциядан боттары кээп алыр кылдыр чагыдар болза:

Бүдүн чылда — 416 рубль 00 көпеек.

Чартык чылда — 208 рубль 00 көпеек.

Кварталда — 104 рубль 00 көпеек.

1 айда — 32 рубль 00 көпеек.

«Сылдысчыгаш» солуннун редколлегиязы.

ИЗВЕЩЕНИЕ О ПРОВЕДЕНИИ АУКЦИОНА

На основании постановления администрации муниципального района «Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва» (Организатор аукциона) объявляет аукционы на право заключения договора аренды земельного участка. Форма торгов: аукцион

Дата проведения аукционов: 15 ноября 2017 г. Место проведения аукционов: Республика Тыва, Чаа-Хольский кожуун, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, д. 8

Предмет аукционов: право на заключение договора аренды земельного участка под строительство. Срок аренды — 20 лет

№ аукциона	Время аукциона	Местоположение земельного участка	Разрешенное использование земельного участка	Площадь, кв. м.	Кадастровый номер	Начальная цена, руб	Шаг аукциона, руб	Задаток, руб	Информация об технических условиях подключения объектов к сетям инженерно-технического обеспечения и размерах за подключение объектов к сетям инженерно-технического обеспечения
1	15.00	Республика Тыва, Чаа-Хольский кожуун, с. Чаа-Холь, ул. Калбак Ховалыг, д. 41	Для индивидуального жилищного строительства	1500	17:14:0101025:317	2200	110	440	Технологическое присоединение объекта возможно от электрических сетей ОАО «Тываэнерго»

Параметры разрешенного строительства

Минимальный отступ от красной линии — 4 м;

Минимальный отступ от границ земельного участка — 6 м;

Порядок приема заявок на участие в аукционе: для участия в аукционе заинтересованному лицу необходимо подать Организатору аукциона заявку (лично или через своего представителя). Лицо, подающее заявку, обязано вместе с заявкой представить следующие документы:

1) копии документов, удостоверяющих личность (для физических лиц);

2) нотариально заверенные копии учредительных документов и свидетельства о государственной регистрации юридического лица, а также выписку из решения уполномоченного органа юридического лица о совершении сделки (если это необходимо в соответствии с учредительными документами претендента и законодательством государства, в котором зарегистрирован претендент) (для юридических лиц);

3) документы, подтверждающие внесение задатка.

Задаток должен быть перечислен на расчетный счет: р/с № 40101810900000010001

отделение НБ Республики Тыва г. Кызыла (Администрация Чаа-Хольского кожууна Республики Тыва), л/с 03123005360, ИНН 1715001332, КПП 171501001, БИК 049304001.

Задаток должен поступить на указанный счет не позднее 10 ноября 2017 г. В случае не поступления задатка на расчетный счет в указанный срок претендент к участию в аукционе не допускается. Организатор торгов в течение 3-х банковских дней со

дня подписания протокола о результатах аукциона возвращает задаток участникам торгов, которые не выиграли их.

Заявки на участие в аукционе вместе с другими документами принимаются рабочим дням с 09.00 до 18.00 со дня опубликования настоящего информационного сообщения по адресу: Республика Тыва, Чаа-Хольский кожуун, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, д. 8, каб. № 27. Последний день приема заявок 08 ноября 2017 г. Определены участники аукциона состоится 15 ноября 2017 г. в 15.00 часов по адресу: Республика Тыва, Чаа-Хольский кожуун, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, д. 8, каб. № 27 путем рассмотрения заявок и документов претендентов, установления факта поступления претендентов задатков на основании выписки с соответствующего счета.

Осмотр земельного участка на местности проводится в каждую пятницу с 10 до 13.00 после выхода настоящего сообщения.

Официальный сайт, на котором размещено информационное сообщение: <http://torgi.gov.ru/> <http://chaa-hol.rtyva.ru/>

Решение об отказе в проведении аукциона может быть принято не позднее 3-х дней до наступления даты его проведения.

Подведение итогов производится по окончании аукциона. Победителем признается тот участник, который предложит в ходе аукциона наиболее высокую цену за предмет аукциона.

Условия и сроки платежа устанавливаются договором аренды земельного участка.

солуннун сайтызы://shyn.ru

электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru

shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы: 12345 экз. Үндүрүлгениң тиражы: 330

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100, каб.: 29-32

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А.С. Шююн — 2-01-35.
Кол редакторнун оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар
Д.С. Монгуш — 2-17-91.

Секретарь В.М. Чактар — 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69.

Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.-Б. Оюн, Н.К. Санчай-оол,
А.А. Лагбы) — 2-18-10.

РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:

Нийтилер-политиктиг (редактору Ш.М. Суван).

Экономика, үлөтүр болгаш көдээ ажыл-агый (редактору А.Н. Соян).

Социал айтырыглар (редактору Н.С. Эрзеп, корр. Ш.Н. Ховалыг) — 2-17-94.

Культура, чогаал, медээлер база спорт килдизи (редактору Э.Н. Кол).

Очулга (редактору Д.И. Чыдым, очулдурукчу А.К. Ооржак).

Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак.

Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Мачык.

Расч. счет № 40603810900004000277

Корр. счет № 301018105000000000735

БИК 049304735 ИНН 1701008465

КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва»

г. Кызыл

Харылзаа, информация технология-

лары болгаш массалыг коммуникация-

лар адырынга хайгаарал талазы-биле

Федералдыг албаның Тыва Республика

талазы-биле эргелели «Шын» солунну

2012 чылдың декабрь 3-те бүртүзээн.

Херчилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068.

Солуну «Тываполиграф» ААН-ге парлан

(Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарын

торларынын бодалдары редакциянын туруктуу

дүүшпейн барып болур. Айтыгланган саннары бот

еске-даа фактылары дыйнадылары дээш автор

боттары харылзаа.

Чагыдылга индекси: хуу кижилерге — 11530.

организацияларга — 31730

Солун неделяда үш катап үнер

Хемчээли 3 парлаар ама

Номерни парлаггаже дужааганы:

график өзүгүр — 21.00, херек кырында — 18.00

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче дон